

Boutellier voor dummies: Een handleiding bij de improvisatiemaatschappij¹

TOM DAEMS²

Eerst en vooral zou ik Hans Boutellier van harte wil feliciteren met zijn nieuwe boek *De improvisatiemaatschappij* – mag ik zeggen: het afsluitende deel van wat intussen een trilogie is geworden? Ook Ingrid Straten en haar team bij Boom verdienen een pluim voor het vakkundig op poten zetten van deze boekpresentatie. De aanwezigen in deze zaal hebben het al wel gemerkt: Hans Boutellier ligt in een bijzondere schuif bij de uitgever. Een boekpresentatie met zoveel toeters en bellen: vele auteurs dromen ervan, weinigen is het gegund. Daar moet je wat geloofsbrieven voor op tafel kunnen leggen – en genoeg boeken voor over de toonbank laten gaan uiteraard. En dat lukt Hans ook: ik weet niet hoeveel exemplaren er verkocht zijn van *De veiligheidsutopie* – misschien dat Ingrid het straks even kan meedelen – maar het zullen er toch wel heel wat zijn.

¹ Uitgesproken op 2 december 2010 in het Betty Asfaltcomplex te Amsterdam, ter gelegenheid van de presentatie van het boek *De improvisatiemaatschappij* (Bju, 2010) van de hand van Hans Boutellier.

² Docent criminologie en rechtssociologie, vakgroep Strafrecht en Criminologie, IRCP, Universiteit Gent, Tom.Daems@UGent.be

Ik zou Hans Boutellier ook willen danken voor de uitnodiging om hier vandaag een kleine bijdrage te leveren tijdens deze voorstelling. Op die uitnodiging ging ik graag en onmiddellijk in. Ik moet wel toegeven dat de snelheid van mijn toezegging wellicht ten dele is toe te schrijven aan het feit dat Hans mij op een onbewaakt moment aanklampte, nl in Luik tijdens de Belgian Beer Night van het jaarlijkse congres van de European Society of Criminology. Maar anderzijds had ik ook zonder de blonde Leffe niet gearzeld om toe te happen. Zoals op de aankondiging vermeld staat, was Hans Boutellier een aantal jaren geleden één van mijn studieobjecten, toen ik aan mijn proefschrift werkte. Dit betekent uiteraard niet dat ik hem in een laboratorium heb opgesloten. Het betekent evenmin dat ik hem aan een batterij aan psychologische testen heb onderworpen of aan manipulatieve toestellen heb vastgeketend. Hans was zelfs niet op de hoogte van mijn auteursstudie en het gegeven dat ik ook hem daarvoor had geselecteerd. Meer bescheiden: heb ik me maanden in mijn studeerkamer gebogen over zijn publicaties. En dat zijn er intussen heel wat: van een eerste artikel in Psychologie & Maatschappij (toen er nog een deviante spelling werd gehanteerd) tot de meer recente schrijfsels over nodale orde.

Ik heb mijn interventie vandaag de titel ‘Boutellier voor dummies: een handleiding bij de improvisatiemaatschappij’ gegeven. Die titel heeft een dubbele lading. Aan de ene kant verwijst de titel naar de bekende boekjes met de geel / zwarte kaften, die handleidingen bieden tot de meest uiteenlopende zaken van Beleggen voor Dummies en Boekhouden voor Dummies tot Kamerplanten voor Dummies en Reptielen en Amfibieën voor Dummies. Ik zou hier zelf zo’n bondige handleiding tot het lezen van Boutellier wil geven. Waar moet je op letten als je Boutellier leest? Waarvoor moet je op je hoede zijn? Kortom: Wat zijn de ingrediënten van een Boutellier-boek? Ik geef daarvoor zometeen 4 vuistregels. Maar aan de andere kant zijn de boeken van Boutellier *ook zelf* handleidingen. Een typerend kentrek van de publicaties van Hans – om niet te zeggen hét typerende kentrek van zijn ganse *oeuvre* – ligt erin dat hij de lezer de weg wil wijzen in een wereld die in verandering is. Vanaf zijn eerste publicaties begin jaren ‘80 tot nu in *De improvisatiemaatschappij* werpt hij zichzelf op als gids, die ons allen bij de hand neemt, en ons inzicht wil bieden in de complexe maatschappij waarin wij leven en de uitdagingen waarvoor wij staan.

Daarmee heb ik eigenlijk al de kern van vuistregel één toegelicht.

Boutellier stelt in het voorwoord tot *De improvisatiemaatschappij* (op p. 7) dat hij ‘het actuele’ wil ‘beschrijven als prille verschijningsvorm van de toekomst’; Boutellier wil de lezer laten kennismaken met ‘een nieuwe ordening die al in ontwikkeling is’. Maar hij doet dit niet zomaar – hij doet dit niet louter om zijn intellectuele libido in te tomen. De boeken van Hans zijn steeds reflecties op het hier en nu die tegelijkertijd - en bovenal - ook *dienstbaar* moeten zijn aan het hier en nu. Zoals hij in 2005 schreef verkiest hij constructie, het meebewegen boven ‘deconstructie, de ontmaskering’.

Dat merk je ook in het boek dat Hans vandaag aan ons presenteert. Als hij op pagina 17 schrijft dat de ontwikkeling van de moderniteit altijd een ‘zekere ongerustheid over de inrichting van de morele ruimte met zich heeft meegebracht’ dan deelt hij die ongerustheid ook. Vandaar dat hij verderop (p. 26) aangeeft dat hij een ‘geruststellende voorstelling’ wil maken van hedendaagse pogingen tot ordening. Boutellier wil ons laten kennismaken met ‘nieuwe vormen van ordening’. Met zijn analyse wil hij ons een nieuwe blik op de werkelijkheid bieden. Dat is zijn drijfveer om te schrijven en te spreken. Het is dan ook niet toevallig dat hij spreekt van een

‘*diagnose* van de onbegrensde wereld’: een diagnose kan je immers laten volgen door een *remedie*, een handleiding tot de complexe wereld waarin je als lezer soms verdwaalt of het noorden kwijt geraakt. De taak die hij zichzelf oplegt, is daarom zowel beschrijvend als normatief. Of zoals hij het zelf kernachtig verwoordt ‘ik lever commentaar, maar ook een sprankje hoop’ (p. 27)

Vuistregel 2. Het is mij opgevallen dat Hans – onbewust wellicht – toch een bijzondere band heeft met het cijfer 3. *De improvisatiemaatschappij* heeft 2011 als publicatiejaar. Dat is 9 jaar na *De Veiligheidsutopie* uit 2002, welke zelf ook weer 9 jaar na *Solidariteit en slachtofferschap* uit 1993 verscheen. Drie boeken. En drie keer ‘drie keer drie’ jaren die er tussen liggen. In *De improvisatiemaatschappij* spreekt Hans dan weer over drie ordeningsprogramma’s (beschaving, veiligheid, participatie), hij heeft het over drie normatieve ordeningsprincipes (recht, informele regulering en sociaal vertrouwen) en hij draagt het boek op aan drie personen die hem dierbaar zijn. Als je daar nog aan toevoegt dat decanen in België een wat goddelijke status genieten en ikzelf dus – zoals het past in de bovenmenselijke hiërarchie - na De Heer Professor Anton Hemerijck het woord mag voeren, dan krijgt de bijeenkomst van vandaag, waar overigens

ook drie externe sprekers voor zijn opgetrommeld, wel een wat bovenmenselijk en religieus karakter!

Ik geef toe: dit is een wat dom grapje om de tweede vuistregel in te leiden. De geliefkoosde thematiek én invalshoek van de geschriften van Hans Boutellier. Hans heeft in het verleden wel wat geschreven over godsdienst en criminaliteit – en bovenal over de impact van de ontzuiling op de fragmentering van de moraal. Zonder te overdrijven zou je kunnen stellen dat hij eigenlijk al zijn ganse loopbaan bezig is met de moraal. Einde jaren zeventig werkte Boutellier al rond moraliteit en normoverschrijdend gedrag. Tegen de toenmalige, kritische stroom in - die vooral geïnspireerd werd door het werk van Erving Goffman over totale instituties, Michel Foucault over disciplinerende macht en (later) ook Stan Cohen over sociale controle – vroeg Boutellier aandacht voor de morele dimensie van het criminaliteitsvraagstuk. Hij stond toen eigenlijk nogal alleen, hij voelde zich zelfs wat eenzaam, denk ik (zoals hij in 2002 in een hoofdstuk ook schreef). Maar Boutellier is blijven volharden en doorheen zijn ganse carrière is die aandacht voor de hedendaagse moraliteit, en haar verbindingen met criminaliteit, straf en orde bij hem centraal blijven staan. In 1990 reikte Thomas Scheff de titel ‘een nieuwe Durkheim’ uit aan John

Braithwaite, n.a.v. het verschijnen van diens belangrijke boek *Crime, shame and reintegration*, maar eigenlijk was Boutellier al langer bezig met gelijkaardige vraagstukken, en daardoor in zekere zin ook voor op zijn tijd.

Boutellier is in het bijzonder gefascineerd door één bepaalde uitspraak van de Franse socioloog Emile Durkheim, nl. dat alleen tijdperken die moreel verdeeld zijn innovatief kunnen zijn op het terrein van de moraal. Wie vertrouwd is met het werk van Boutellier zal dan ook merken dat hij onafgebroken – en soms wat halstarrig en op de meest onmogelijke plekken - op zoek is naar bronnen van samenhang en coherentie.

Het voordeel als je gevraagd wordt om een interventie te verzorgen over een boek dat nog niet gedrukt is, is dat je het mogelijks in elektronische vorm in handen krijgt. Ik heb me de afgelopen dagen dan ook geamuseerd met de ‘zoekfunctie’ in het PDF-document om te kijken hoeveel keren de woorden(clusters) ‘moraal’ (34), moraliteit (4), moreel (8), morele (109) en ‘normatieve (43)/ normativiteit (4)’, in het nieuwe boek voorkomen: voor de eerste cluster: 155 (dat is (quasi)exact 1 keer per pagina!), voor de tweede: 47. Als je die overheersende plaats van de moraal in het verhaal van Boutellier koppelt aan vuistregel 1, namelijk zijn betrokkenheid bij de

wereld die hij wil begrijpen, dan wordt het hopelijk ook duidelijk waarom ik hem in mijn boek als *moral crusader* – als moreel kruisvaarder - heb getypeerd. Hans is wars van de spreekwoordelijke ivoren toren. Hij verkiest het pad op te gaan met een duidelijke boodschap over de moraal en hoe we die moeten en hoe we die kunnen heruitvinden – een ‘moreel kruisvaarder’ voor de 21^e eeuw. Ik heb hem in mijn boek ook wel als volgt omschreven: Hans Boutellier is zoals een therapeut die de samenleving op de zitbank plaatst, in de hoop dat na een aantal sessies, het ‘Super-Ego’ van de patient wederom de controle krijgt over dat vervelende en immer koppige ‘Id’.

Vuistregel 3. Zijn gebruik van theoretische bronnen. Boutellier is een uiterst belezen auteur. En dat merk je ook in *De improvisatiemaatschappij*: van Zygmunt Bauman en Manuell Castells, tot de chaostheorie, de complexiteitswetenschappen, de systeemtheorie van Luhmann Maar Boutellier ‘gebruikt’ zijn inspiratiebronnen ook op een wat eigenzinnige wijze. En hij geeft dit ook openhartig toe: zo spreekt hij in het voorwoord over de ‘idiosyncratische lijn’ die hij volgt in zijn discussie van en met andere auteurs. De improvisatiemetafoor die Boutellier doorheen het boek hanteert, is daardoor ook toepasselijk op zijn werkwijze: zoals een jazz-

gitarist improviseert en muziek maken als ‘georganiseerde vrijheid’ ervaart, zo wordt Boutelliers ‘vrijheid’ in het gebruik van zijn inspiratiebronnen toch vooral ‘georganiseerd’ door wat we in vuistregel 1 en 2 hebben toegelicht: zijn betrokkenheid bij het debat enerzijds en zijn morele insteek anderzijds. De toonladders waarmee Boutellier improviseert, zijn moreel-getinte toonladders die de grenzen van het haalbare onafgebroken aftasten.

Daarnaast is er nog een andere organiserende factor in zijn gebruik van inspiratiebronnen. Boutellier verweert zich immers met klem tegen visies op de werkelijkheid die al te pessimistisch, al te defaitistisch zijn, die te weinig oog hebben voor ‘nieuwe vormen van ordening en identificatie’ (p. 45). Of zoals hij schrijft ‘Cultuurkritiek neemt al gauw het karakter aan van een verlamdend cultuurpessimisme, waarin nauwelijks aanknopingspunten te vinden zijn voor constructief handelen’ (p. 45). Vandaar dat de lezer zal merken dat Boutellier zich afzet tegen de meer zwartgallige aspecten van de analyses van Zygmunt Bauman en Manuel Castells (p107). Boutellier is, zoals wij in Vlaanderen zeggen, ‘optimist tot in de kist’. Overal waar hij kijkt vindt hij wel aangrijpingspunten voor de heruitvinding van de morele uitdagingen voor onze hedendaagse maatschappij. Wie houdt van

zwartgeblakerde analyses en doemdenken, is dus niet op zijn plek bij Boutellier.

Vuistregel 4 heeft te maken met stijl. Boutellier schrijft vlot en mooi. wat te denken van: ‘Wilders speelde met vuur in olierijke landen’ (p. 21); of ‘Van Gogh werd geadoreerd en veracht, en dat vaak door dezelfde persoon. Men genoot verontwaardigd van zijn columns’ (p. 32) (wanneer hij de commotie rond Fitna analyseert). Hij is ook vaak creatief (Tönnies’ onderscheid tussen Gemeinschaft en Gesellschaft vult hij aan met Netzschaft’ (p. 28) of gebruik van de notie ‘Safe new world’ (cf Brave new world van Huxley) en ‘getroebleerde beschaving’ (p. 43), of het ‘quasistrafrecht’ (p. 75). Hij hanteert ook een betrokken schrijfstijl, in lijn met zijn kruisvaarderschap, soms in ik-vorm (zo leren we bijvoorbeeld dat Hans soms met een chronometer voor de TV zit om te meten hoeveel minuten het TV journaal aan veiligheidsgeralteerde thema’s besteedt! Zo’n opmerkingen werken in op de verbeelding van de lezer: je ziet hem daar zitten in de sofa met dat ding in de hand en een notitieboekje (zie p. 65)) Prikkelend, maar niet altijd secuur, zoals hij ook zelf aangeeft: we hebben het al gehad over die ‘idiosyncratische lijn’ (voorwoord), zijn beschrijving van Safe New World die ‘vatbaar is voor discussie’ (p. 79)), hetzelfde met

zijn uitstap naar de complexiteitswetenschappen. De man van de grote lijnen, maar misschien soms ook wel de losse eindjes, de losse knopen.

Qua stijl kan ook zijn rol in het ruimere debat niet onbesproken blijven. Boutellier, de intellectueel die geen blad voor de mond neemt: Boutellier provoceert graag, hij daagt uit, hij zet zich niet weg in een hoekje maar neemt volop deel aan het publieke debat in Nederland, hij houdt zijn blik gericht op de beleidsimplicaties van zijn denken. Dit heeft hem heel wat vrienden bezorgd, vermoed ik, maar ook wel enkele vijanden. In het verleden heeft hij het wereldje van de criminologie wel eens geschoffeerd (cf Willem de Haan in TvC) (bv de uitspraak uit *Meer dan veilig* “Criminologische onderzoekers hebben zich te beperken tot criminaliteit, veiligheidsonderzoekers juist niet” (voetnoot 76, p. 31) doet ook bij mij de wenkbrauwen fronsen). En ook hier, zij het meer bedekt, een tikkeltje provocatie. Want wat lees ik op de webstek van de uitgever (die de criminologie toch tot één van zijn publicatiedomeinen rekent):

Doelgroep

De improvisatiemaatschappij is bestemd voor politici en politicologen, bestuurders en bestuurskundigen, sociaal werkers en sociologen, beleidsambtenaren, magistraten, politieleiders, studenten en betrokken

burgers – eenieder die zich bekommert om de toestand in de samenleving en daarin een wetenschappelijk geïnformeerde rol wil spelen.

Waarom die criminologen niet vermelden, Hans? Je nodigt me wel uit, maar ik zit niet in je doelpubliek!

Tot slot, over die stijl: Hans, moest je denken aan een vertaling, zorg dan voor een goed vertaalredacteur! De twee vorige boeken waren geen juweeltjes, en dat heeft m.i. gewogen op je ‘doorbraak’ in de Angelsaksische criminologie. Ik las onlangs in een hoofdstuk van Paul Rock voor *Sage Handbook of Criminological Theory* dat hij jouw *Crime and Morality* rekende tot de radicale victimologische strekking – hij kan het moeilijk meer verkeerd hebben!

